

Hiénamunka – a Petőfi-centenárium Babits Mihály *Petőfi koszorúi* című versének tükrében

VISY Beatrix

HUN-REN BTK Irodalomtudományi Intézet, tudományos munkatárs

ORCID: 0000-0001-9250-3593

“Hyena work” – PETŐFI centenary in the light of BABITS Mihály’s PETŐFI poem

Abstract | *Petőfi’s Wreaths* was written by BABITS Mihály on the occasion of the PETŐFI centenary, in which he speaks out against official celebrations that distort, falsify, and appropriate PETŐFI’s figure and poetry. The study aims to reveal the antecedents of BABITS’ PETŐFI poem, the genesis of the “PETŐFI speech” the poet gave at the celebration, and the complex context of BABITS’ centenary performance. Part of this involves BABITS’ perception of PETŐFI and its development from the 1910s to 1923, parallel to the ADY-BABITS relationship and its changes. It also concerns the nature of the centenary celebrations of the contemporary regime, which sheds light on the functioning of the Bethlen-government and its cultural policy. This is important not only because this conservative, nationalist milieu falsified PETŐFI’s memory according to its own ideology, but also because this regime attacked BABITS because of his public activities during the Hungarian Soviet Republic. Taking all these aspects and circumstances into account is essential in the structural and poetic approach to *Petőfi’s Wreaths*.

Starting from the manuscript material, the study therefore carries out a full interpretation of the BABITS poem, validating its philological, literary and ideological aspects.

Keywords | PETŐFI centenary, BABITS Mihály, Horthy era, poem analysis, manuscript, cultural policy in the 1920s

* A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) támogatásával a *Babits Mihály verseinek és műfordításainak kritikai kiadása* című, K 138529 azonosítószámú pályázat keretében készült.

Babits Mihály *Petőfi koszorúi* című műve a szembenézés verse. Hiszen már első sora is – szinte provokálóan – érzelmeikkel, feszültséggel teli hosszú és alapos szembenézésre szólít. Ezt a *szem* szó háromszori szerepeltetése is nyomatékosítja, amelyekhez ráadásként a *nézni* ige társul: „Hol a szem, szemével farkasszemet nézni?” De talán nem is árt ilyen erőteljesen felhívni a figyelmet a szembenézésre, mivel Babits verse nemcsak az 1922–1923-as Petőfi-centenárium Petőfi költészetét és alakját eltorzító ünnepi beszédeivel és meghamisított Petőfi-képével veszi fel a harcot, hanem a költemény a lírai én szembenézése önmagával és saját költőszerepével is, valamint a szerző szembenézés a korábbi Petőfi-portréjával és -értékelésével is.

A *szem* már az első fennmaradt fogalmazványban jelen van, és a kérdésként felcsattanó szenvedélyes felütés már ekkor kézenfekvő a szerző számára, ám még csak kétszer használja a kifejezést: „Hol van a szem, vele farkasszemet nézni?”¹ A mű ceruzás tisztázataiban és a gépiratban már a végleges változat szerepel, ami kiemeli a szemtől szemben helyzetet, és a nézést, szembenézést teszi a sor kizárólagos elemévé és egyetlen, fókuszált szemantikai lehetőségévé.

A *Petőfi koszorúból* három kéziratot dokumentum maradt fent: egy ceruzairásos fogalmazvány, egy szintén ceruzás tisztázat, valamint egy gépirat, s ez utóbbi csak egy-két jelentősebb helyen tér el a ceruzás tisztázattól.² A fennmaradt kéziratok hordozói valamelyest hozzájárulnak a vers keletkezési idejének meghatározásához is. Annyi bizonyos, hogy a költemény 1923 januárjában, a *Nyugat* első, Petőfinek szentelt lapszámában jelent meg, annak nyitódarabja, amit Kosztolányi *Régi, titkos éj* című prózája követ, amely 1822 szilveszter éjjelét és egy gyermek születését ábrázolja. Az ünnepi szám tervezésének, összeállításának már 1922 decemberében meg kellett történnie, figyelembe véve azt is, hogy az ünnepek alatt a szerkesztőségben és a nyomdában is megállhatott a munka néhány napra. Babits versének így legkésőbb 1922 decemberében el kellett készülnie, ám mivel a fogalmazvány második fele Kner Izidor könyvkereskedése füzet-szerűen összehajtott ismertetőjének, könyvajánlójának hátoldalára készült, mely 1922. december 1-i keltezésű, így az is megállapítható, hogy Babits decembernél korábban bizonyára nem kezdett neki a vers megírásának. Ez megerősítheti azt a mű gondolatiságából is kitűnő feltételezést, hogy Babits a verset kifejezetten a centenáriumi alkalmára írta, egyenesen a *Nyugat* felkérésére, hogy a Petőfi születési dátumához illeszkedő ünnepi lapszám méltó darabja legyen.

Ám a keletkezés körülményeit mégis megbonyolítja Babits ünnepi Petőfi-beszéde, illetve annak részben gépiratos, részben ceruzairású fogalmazványa, amelynek a legvégéhez Babits a harmadik fennmaradt kéziratot dokumentumot, a vers gépiratát illesztette.³ A költő 1923 januárjában két alkalommal is részt vett Petőfi-ünnepségen, január 7-én a Lipótvárosi Kaszinóban olvasta fel Petőfi-beszédét és zárlatul a *Petőfi koszorúi* című verset, s ugyanezt a „műsort” adta elő az Újpesti Színházban is január 14-én. Egyik alkalom sem tartozott a kormánypárti rendezvények sorába, a Lipótvárosi

1 Kézirat: OSzK Fond III/1885/10.

2 Kéziratok: OSzK Fond III/1885/10; Gépirat: OSzK Fond III/1842, 15–16. fólió.

3 Az ünnepi beszéd fogalmazványa és a gépirat: OSzK Fond III/1842, 1–17. fólió.

Kaszinó, ahogy Basch Lóránt is megjegyzi,⁴ a pesti zsidó értelmiség elitjének társasköre, s ezen az eseményen Darvas Lili színművész és Nagy Izabella énekes működött közre. Egy héttel később az Újpesti Színházban rendezett *Petőfi-ről* című délelőtti jótékonyági matinén a kor legismertebb színészei, Jászai Mari és Odry Árpád szerepeltek Babits mellett. Az első eseményről több napilap is tudósított, többek között a *Pester Lloyd*, *Az Est* és a *Pesti Hírlap* is; ez utóbbi például így értékelte Babits január 7-én elmondott beszédét: „Babits Mihály mély gondolatmenetű, színes és módfölött érdekes felolvasásban foglalkozott Petőfi életével és működésének nagy hatásával.”⁵ Az első fej-törésre okot adó furcsaságot az adja, hogy Lipótvárosi Kaszinóban tartott Petőfi-estről *Az Est*, a *Budapesti Hírlap* és a *Magyarország* című napilapok egybehangzóan azt adják hírül, hogy Babits beszéde végén az *Ifjúsághoz*, illetve *Az ifjúsághoz* című saját költeményét olvasta fel.⁶ Ugyanakkor a vers gépirata fölé Babits ceruzával felírta, s kettős vonallal aláhúzta a *Petőfi koszorúi* címet, s már a szerkesztőségéből (vagy nyomdából) „gr” jelzéssel visszakapott⁷ kézirat fölé írja rá a Petőfi-beszéd befejezését a Petőfi-idézet „ifjúsága?” szaváról, de az érthetőség kedvéért a teljes zárlat így hangzik:

Bizony, ha a mai ünneplőket látom, sokszor elszorul a szívem, és kételkedve kérdem: azt ünneplik-e ezek Petőfiben, aki ő volt?, s nem csak magukat ünneplik-e? Mily egészséges haraggal fordulna ma némely ünneplője ellen ő, aki oly rettenetes versben átkozta meg a természetlen fügefát: *Avagy virág vagy te, hazám ifjúsága?* Mondom, elszorul a szív, kételkedik az agy, és keserű vers kívánkozik az ajkakra.⁸

A kettőspont már magát a verset címmel együtt vezeti fel: *Petőfi koszorúi*. A kétféle ceruzairásból és a cím fölött összetorlódó sorközökből az is valószínűsíthető, hogy a kézirásos cím korábban került a gépirat fölé, mint ahogy a szerző a Petőfi-beszédet befejezte, és annak zárlatát a vershez idomította. S mivel az is bizonyos, hogy a vers január elsején már a végleges címével jelent meg, a Petőfi-beszédet Babits csak a gépirat visszakerülése után fejezhette be, 1922. december legvégén vagy 1923. január elején. Arról természetesen nincs tudomásunk, hogy a januári eseményeken elmondott vagy felolvasott beszédhez Babits használt-e másik tisztázatot, de mivel a 16 fólióból álló kézirat anyagban rengeteg áthúzás található, s nem ritka, hogy akár fél-, egyoldalas

4 BASCH Lóránt, „Egy Babits-vers keletkezéséről: A *Petőfi koszorúi*”, in *A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve 1964*, szerk. NYILASSY Vilma, 163–176 (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum–Képzőművészeti Alap Kiadó, 1964), 163.

5 *Pesti Hírlap*, 1923. január 09., 6.

6 „Babits Mihály, kiváló író, Petőfi költészetét méltatta és befejezésül az *Ifjúsághoz* címmel saját költeményét olvasta fel.” *Az Est*, 1923. január 9., 5. „BabitsMihály Petőfi költészetét méltatta és befejezésül az *Ifjúsághoz*, címmel saját költeményét olvasta föl.” *Budapesti Hírlap*, 1923. január 9., 6. „Babits Mihály méltatta Petőfi költészetét és felolvasta *Az ifjúsághoz* című versét.” *Magyarország*, 1923. január 9., 6.

7 A kézirat bal felső sarkán található szerkesztői rájegyzés, mely a betű méretét (10 pontos betűméret) adja meg: gr (Garmond).

8 OSzK Fond III/1842, 15. fólió. Kötetben: BABITS Mihály, „Petőfi”, in BABITS Mihály, *Esszék, tanulmányok I.*, szerk. BELIA György, 723–729 (Budapest: Szépirodalmi, 1978), 728.

részeket is elvetett a szerző, elképzelhető, hogy egy másik – ma már ismeretlen – tisz-
tázatból tartotta meg előadásait.

Noha a napilapok által közölt „téves” verscím kapcsán rögtön szembeötlik, hogy Babits a vers mottóját Petőfi: *A magyar ifjakhoz* című 1847-es verséből vette, és ő maga is az ifjúságot szólítja meg a költemény 4. és 5. versszakában, de mindez még csak kiindulópontja a nyomozásnak. Felmerül esetleg, hogy Babits az előadás helyzetében, hevében az *Ifjúsághoz* címet rögtönözte a műhöz, az viszont kevésbé valószínű, hogy tévedésből mondott „rossz” címet. Elképzelhető az is, hogy esetleg az eseményről tudósító sajtóközlemény vagy a jelen lévő újságíró (ha volt ilyen) jegyezte le rosszul a vers címét, és amennyiben a három rövid beszámoló Babits szereplésére vonatkozó mondat-
tait (illetve a teljes cikkeket) összevetjük, az is megfigyelhető, hogy kisebb változtatá-
sokkal ugyanazokat az információkat közlik, és ugyanazokkal a kifejezésekkel élnek,
ugyanazokat a mondatszerkezeteket használják. Ebből pedig arra lehet következtetni,
hogy az újságírók egyazon „híradatbázisból”, a Kaszinó által kiadott sajtóközlemény-
ből vagy egy ún. „kőnyomatos” hírgyűjteményből vehették át a kulturális hír tartal-
mát,⁹ azon alig-alig változtatva, nagyjából egyszerre, hiszen mindhárom hír az ese-
mény után, 1923. január 9-én, kedden látott napvilágot.¹⁰ Az nem derül ki, hogy az
újpesti eseményen Babits milyen címmel olvasta fel a verset.

Basch Lóránt 1964-es írásában amellet érvel, hogy a Petőfi-centenárium szövegei
közül Babits először az ünnepi beszédet írta meg, mivel szerinte a fogalmazvány írá-
sakor a költő még nem tudta, hogy verssel fogja ünnepelni a centenáriumot, s azt sem,
hogy verssel fogja zárni előadását. Ennek bizonyítékát abban látja, hogy Babits utó-
lag törölte a „hivatalos”, „hivatalból ünneplést” fejtegető bekezdéseket, mely gyengítet-
te volna a vers „süket Hivatal” frappáns fordulatát. Mindez csak részben elfogadható:
Babits valóban törölte – talán a vers hatásának kedvéért is – az ilyen bekezdéseket, de
azzal a kiegészítéssel, hogy az áthúzott, „hivatalos ünneplés” passzus egyébként is túl-
ságosan eltávolodott a beszéd emelkedettségétől, gondolatvezetésétől, és stílusosan sem
elégíthette ki a költő ízlését. A végül – feltételezetten – elmondott vagy felolvasott szö-
vegben mégis szerepel egy alkalommal a kifejezés.¹¹ Ám mindez még nem bizonyítja,
hogy a beszédet Babits hamarabb fejezte be, mint ahogy a vers elkészült. Az azonban
elképzelhető, és ennyiben egyet lehet érteni Basch megállapításával, hogy a Petőfi-szö-
veg írásakor, legalábbis amikor a *Petőfi hírneve* című esszét írni kezdte Babits, még nem
gondolt arra, hogy verssel fogja befejezni azt. Sőt, az is megkockáztatható, hogy a *Pe-
tőfi hírneve* talán nem is hangzó előadásnak indult, hanem a szerző más – de minden-
képpen a centenáriumhoz kapcsolódó – szándékkal látott hozzá a szöveg megírásának.
Az összesen 17 főlíót tartalmazó Petőfi-anyag első négy oldala ugyanis gépirat, amely a

9 Az MTI archívumában nem találtam híradást az eseményről.

10 *Az Est* és a *Magyarország* híradása közötti egyezés könnyen érthető, hiszen mindkettő újság *Az Est*-
lapok családjába tartozott, ám a konzervatívabb szemléletű *Budapesti Hírlap*-beli tudósítással való egye-
zés nehezebben magyarázható.

11 „Mert az irodalom éppoly kevésbé látja teljesen az igaz Petőfit, mint a Hivatal vagy a Közönség, s a tudó-
sok könyvei éppoly kevésbé hites helye az ő hírnevének, mint a diákok lelkesedése vagy a politikusok
beszédei.” BABITS, „Petőfi...”, 724.

szöveg tisztaságából, kohéziójából feltételezve talán már egy első – ismeretlen – fogalmazványnak¹² a tisztázása, s a későbbi feltételezett beszédnek mintegy felét tartalmazza.¹³ A gépiratos rész gondolatmenete kerek egészet mutat, befejezése összegzésszerű, megemelt, egy önálló szöveg zárlatának tűnik: „Az első század lefolyt. Vedd, tudós tégelyed, töltsd a bort kémcsövedbe: tégely és kémcső csak új palack és új etikett lesz. A század ezer szóval ítélkezik, s ezer szó mögött egyetlen fényben ragyog a kimondhatatlan Kincs.”¹⁴ Úgy vélem, az 1923. januári ünnepekre felkért költő ezt a szöveget, esszét írta tovább, bővítette ki, hogy terjedelemben és megszólalásmódjában is alkalmas legyen a szóbeli előadásra. Ekkor kezdetben nyersanyagként dolgozni a már megírt gépirattal, s ekkor húzhatta ki a későbbi fogalmazvány ceruzájával a *Petőfi hírneve* címet, illetve ekkor húzhatta meg az írógéppel készített szöveget, valamint a munka e második fázisában jegyezte rá a közönséget köszöntő és megszólító bevezető mondatokat is az első oldalra. S mire megírta a teljes beszédet, addigra megszülethetett benne az a gondolat is, hogy az időközben elkészült vagy a szöveggel párhuzamosan készülő verssel zárja előadását. Tehát úgy tűnik, hogy a Petőfi-centenárium alkalmából írt szövegek több műfajban, több lépésben, egymással olykor párhuzamos alkotófolyamatok során készülhettek, s kapcsolódhattak egybe az emlékév eseményeinek az alkalmából. Annyi azonban mindenképpen bizonyosan állítható, hogy a *Petőfi koszorú* már kész volt, mire Babits a Petőfi-beszédet befejezte. Miután az előadás végső koncepciója előállt, Basch megállapítása is figyelembe vehető: a szöveg utólagos beszúrásai és javításai, „eltérően a beszéd vastag ceruzairásától” egy vékony vonalú és halvány ceruzával íródtak, amely, szerinte a vers kéziratán látható.¹⁵

A centenáriumi alkalmából írt *Petőfi-beszéd* sokban követi az 1910-es hírhedten híres *Petőfi és Arany* című Babits-írást, Babits helyenként mondatokat, félmondatokat, kifejezéseket is átvesz korábbi művéből, ez a véglegesnek nevezett változathoz is kitűnik, ám a kézirat áthúzott részei között még több átvétel található a fiatalkori munkából. A centenáriumi éve, a *Petőfi koszorú* és az előtte felolvasott Petőfi-írás időben nagyjából félúton van az 1910-es esszé és a Petőfi alakját, költészetét, jelentőségét világirodalmi kontextusba helyező, *Az európai irodalom történetében* megrajzolt Petőfi-kép között. A Petőfi-ünnepre készült írás, bár megtartja a *Petőfi és Arany* Petőfit jellemző kulcsfogalmait, összességében mégis jóval higgadtabb, pozitívabb kicsengésű, mint a korai esszé. Amik ott inkább – Arannyal összehasonlítva – elmarasztalónak, leértékelőnek tűntek, ugyanazok itt önértékként, Petőfi méltatásaként tűnnek fel. A szerzői szándék változásával a fókusz is áthelyeződött, s bár Babits Petőfi alakjáról és költészetéről

12 Basch említ egy fogalmazványt, ám forrását nem adja meg: „A beszéd első, tollal írott, próbálgatásából csak egy lap maradt meg, amelynek néhány mondatát felismerjük a későbbi fogalmazványban.” BASCH, „Egy Babits-vers keletkezéséről...”, 164.

13 A szöveg *Petőfi* címmel jelent meg a Belia György által összeállított 1978-as, kétkötetes *Esszék, tanulmányok* című kiadványban, a szerkesztő jegyzete szerint Basch Lóránt 1964-es posztumusz közlését adja közre, amely a *Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyvében* jelent meg 1964-ben a már általam hivatkozott tanulmány részeként. BABITS, „Petőfi...”, 723–729; BABITS, *Esszék, tanulmányok I...*, 831.

14 OSzK Fond III/1842, 4. fólió. Kötetben: BABITS, „Petőfi...”, 725.

15 BASCH, „Egy Babits-vers keletkezéséről...”, 164.

való meglátásai lényegében nem változtak az 1910-es évek óta, ám ezeknek a jegyeknek a megítélésében, értékelésében mégis mutatkoznak elmozdulások, s ahogy Babits Ady-képe, úgy Petőfi-képe is változott, mindkettőjük forradalmisága jóval elfogadhatóbb, méltányolhatóbb költői vonásnak tűnik Babits számára a 20-s évek elején. Már csak azért is határozottan állítható ez, mert Babitsot magát is elragadta a forradalom heve 1918-ban az őszirózsás forradalom napjaiban. Olyannyira, hogy október 30-án Dienes Pállal és két egykori tanítványával, Komjáthy Aladárral és Markos Györggyel Budapest utcáit járták, melynek során a Belvárosi Kávéházban lelkesültségében a költő elszavalja Petőfi *Akasszátok föl a királyokat! és Itt a nyilam! Mibe lőjjem?* című verseit, majd az utóbbit nem sokkal később az Astoria Szállónál is.¹⁶ S bár az 1918–1919-es aktív közéleti szerepléstől tudatosan tartózkodik, visszavonul a Tanácsköztársaság bukását követően, Petőfihez, forradalmi verseihez és a forradalmi „mentalitáshoz” való viszonya bizonyára sokat árnyalódott, érzelmileg mindenképpen, a mozgalmas forradalmi időszak eseményei és személyes tapasztalatai alapján.

A beszéd első felében az eredeti cím szellemében Petőfi hírnevét, a száz éve rárakódott képzeteket vázolja fel a szerző, s aggodalma nemcsak a Hivatal, az állami ünnepségek eltorzító hatásának szól, hanem jóval tágabb értelmű: „Mert az irodalom éppoly kevéssé látja teljesen az igaz Petőfit, mint a Hivatal vagy a Közönség, s a tudósok könyvei éppoly kevéssé hites helye az ő hírvének, mint a diákok lelkesedése vagy a politikusok beszédei.”¹⁷ Az ünnepi beszéd kiemeli Petőfi költészetének ősi, változatlan, időtlen erejét, nagyságát, amit a *Petőfi és Arannyal* egybehangzóan továbbra is az örök-ifjú Petőfi gyermeki érzékenységében, egészségességében, őszinteségében és bátorságában lát kifejeződni, valamint a 19. századi költő múlton nem rágódó, jelenre rezonáló alkotásban; s Babits érvelésében mindezen jegyek eredményezik Petőfi egészséges és ösztönös forradalmiságát is. Továbbá Babits e szövegében is kiemeli Petőfi külső benyomásokat rögzítő tükörszerű ábrázolásmódját. A szerző csak a beszéd legvégén tér ki a Petőfi-emlékév felszínes, hamis szólamaira, melyek, mintha magát az ünnepeltet felejténék ki a megemlékezésekből: „Bizony, ha a mai ünneplőket látom, sokszor elszorul a szívem, és kételkedve kérdem: azt ünneplik-e ezek Petőfiben, aki ő volt?, s nem csak magukat ünneplik-e?”¹⁸ S ez a zárlat vezet át a beszédnél jóval erőteljesebb hangvételű *Petőfi köszorúi* című vershez.

Babits erkölcsi ízlését jogosan bántották, borzolták a hivatalosan 1922. július 31. és 1923. július 31. között tartott emlékév eseményei, hivatalos ünnepségei, amelyek során az uralmon lévő politikai erők, tehát a Bethlen-kormány és a kormánypárti, kormányhoz közeli szervezetek az irodalmat és a költő alakját használták fel saját propagandájuk eszközüül, hogy ideológiájukat, pozícióikat és hatalmukat széles körben közvetítsék és megerősítsék. 1922 késő őszen, telén Babits már épp eleget hallhatott, láthatott

16 Markos György és Dienes Pál visszaemlékezései alapján Babits 1918. október 30-i napját Róna Judit ismerteti. RÓNA Judit, *Nap nap után. Babits Mihály életének kronológiája, 1915–1920, A kötet* (Budapest: Balassi, 2014), 413–414.

17 BABITS, „Petőfi...”, 724.

18 Uo., 728.

ezekből az ünnepségekből, rendezvényből, amelyeket a sajtó is rendszeresen és lelkiismeretesen közvetített. Már csak azért is érzékenyen érinthette mindez, mert a hivatalos ünnepségek illetékese, biztosan a Petőfi Társaság aktuális elnöke Pekár Gyula volt. Pekár Gyula, aki 1919-ben, még másodelnöki pozícióban Herczeg Ferenc mellett kezdeményezte, sőt követelte, hogy vizsgálják ki a Társaság tagjainak Tanácsköztársaság alatti tevékenységét. A végül e célból felállított bizottság, hosszú tortúrának és alapos vizsgálatnak vetette alá a kommunista uralom idején aktívan tevékenykedő írók tetteit,¹⁹ s a Petőfi Társaság e procedúra végén, az 1920. február 21-i közgyűlés határozata alapján zárta ki Babitsot és Móricz Zsigmondot tagjai közül (további tagok ellen ekkor még folytak eljárások). Pekár Gyula 1922–1923-as számtalan szereplése, cikornyás retorikájú revizionista, nacionalista beszédei bizonyára nem kerülték el Babits figyelmét, s szintén érlelték benne a Petőfi-ünnepségek silánysága, hamissága miatti dühöt.

Felháborodását még tovább fokozhatta az a – máig tisztázatlan eredetű – felkérés is, amelyet Babits bizonyára egy levélben vagy talán nyilvános üzenetben tervezett visszautasítani, meglehetősen éles, kiáltványba illő hangon:

Ezt üzenem: elég a frázisból! Ne csináljatok Petőfiből is frázist! Ha nem ismeritek, vagy nem akarjátok ismerni az igazi arcát: inkább ne is beszéljétek róla! És főleg: ne gondoljátok, hogy Petőfi úgy gondolkozott, mint ti! Vagy ha azt hiszitek, hogy az ő világnézete ma már nem igaz vagy nem aktuális: ne ünnepeljétek! Babits Mihály

Ezt a tintairású üzenetet, amely az autográf aláírással lezártnak és teljesnek tekinthető, Babits végül nem közölte, nem küldte el, ám a papír hátoldalára elkezdte írni a *Petőfi koszorúi* című versét, az első három és a negyedik versszak első fele (talán) első fogalmazványa formálódik rajta. Úgy tűnik, hogy Babits meggondolhatta magát az üzenet illetően,²⁰ de bizonyára ez az üzenet és a háttérben álló eset is inspirálhatta a vers megalkotásában. A felháborodott hangvétel mellett a vers első versszaka mintha az üzenet mondatait visszhangozná: a költemény 2–3. sorában a „Ki meri meglátni, ki meri idézni / az igazi arcát?” versmondatot nem nehéz azonosítani a „Ha nem ismeritek, vagy nem akarjátok ismerni az igazi arcát: inkább ne is beszéljétek róla!” gondolatot és szófordulatot. (Kiemelések tőlem – V. B.) A folytatás – „Ünnepe vak ünnep, s e máj napoknak / szűk folyosóin a szavak úgy lobognak, / mint az olcsó gyertyák.” – pedig költői megfo-

19 Ennek során Babitsra nem vethetett jó fényt, hogy 1918-ban a forradalmat megelőző napokban hangot adott a Petőfi Társaság vezetőségével, így Herczeg Ferencével ellentétes álláspontjának az aktuális politikai változásokkal kapcsolatban. Babits a Nemzeti Tanácshoz való csatlakozás mellett érvelt az ennek kapcsán kialakult vitában. *A Pesti Napló*, *Az Est* és a *8 Órai Újság* 1918. október 29-i számaiban egy-behangzóan tudósított arról, hogy a kialakult helyzetben Babits figyelmeztetett arra: „ha Petőfi élne, csodálkozna ezen a tanácskozó társaságon, és tette, és elhatározó cselekedetre ösztönözne mindenkit, mert ő sohasem tudta elválasztani a szabadság érzését, az emberies ösztöneit a költészettől.” „A Petőfi Társaság üdvözli a Nemzeti Tanácsot”, *Pesti Napló*, 1918. október 29., 8.; Rövidebben ugyanerről lásd „A Petőfi Társaság üdvözli a Nemzeti Tanácsot”, *Az Est*, 1918. október 29., 2.; „A Petőfi Társaság üdvözli a Nemzeti Tanácsot”, *8 Órai Újság*, 1918. október 29., 4.

20 Basch Lóránt is hasonló következtetésre jut: BASCH, „Egy Babits-vers keletkezéséről...”, 164.

galmazása, sűrítése az üzenet további elemeinek, a frázisokba, hamis ünneplésbe torkolló eseményeknek.

A vers kéziratának első fogalmazványa arról árulkodik, hogy Babitsot valóban felzaklathatta a Petőfi-centenárium és az ehhez kapcsolódó kérdés vagy felkérés ügye, amelyre a fenti határozott üzenetet írta, mivel a kézirat – később áthúzott, átsatírozott – „Ki ő?” kérdéssel indított három sora az „igazi” Petőfi alakját firtatja, s az áthúzott sorokból annyi kivehető, hogy a „Ki?” kérdőszó legalább háromszor szerepel ebben a három sorban. A végleges változat felismerhető előzményét megfogalmazó verskezdetet, amely némileg finomabb változata az első lendület ismétlődő kérdéseinek, az áthúzott sorok fölé írja a költő: „Hol van a szem, vele farkasszemet nézni? / Hazám ifjúsága! ki meri idézni”. Már ebből a két sorból is érzékelhető, hogy Babits a(z) évtizedek folyamán) eltorzított, eszmékkel, szimbólumokkal felruházott, az uralkodó ideológiákhoz igazított, kisajátított, az ünnepségek sorozatában szólamokká silányított Petőfi-képek és illúziók mögött a költőelőd igazi alakját keresi, azt a költőt, aki a művei, szövegei alapján ölthet alakot, akinek ismert és megismerhető referenciáiból, származásából, életrészeiből, tetteiből, s mindezeknek műveiben tükröződő vonásaiból lehet következtetéseket levonni, és egy lényegi portrét megrajzolni. S bár Babits irodalomszemléletét, irodalomértését több korabeli szellemi, irodalomelméleti áramlat is formálta, tudható, hogy a fiatal alkotóra nagy hatással voltak Taine irodalomtörténeti munkái és *milieu*-elmélete. Az elmélet tényezőit – *race, milieu, moment* – Babits rendszeresen működteti irodalmi esszéiben, portréiban, s a taine-i tanokból különösen a *faculté maîtresse*-re volt fogékony, magát a kifejezést is többször használja írásaiban, így például a *Petőfi és Arany* című 1910-es esszéjében is, amelyben Petőfi és Arany fő vonásait, karakterjegyeit keresi és vizsgálja. A *faculté maîtresse* alkalmazása a fiatal Babitsra jellemző, a *Petőfi és Arannyal* nagyjából egy időben keletkezett *Ady-portré* (1909) és *Az irodalom halottjai* (1910) című írás Komjáthy-portréjában is fontos szerepet kap.²¹ Az esszéíró Babits pályájából viszont az is látható, hogy később sem fordul szembe a milieu-elmélettel, például az 1920-as évek elején írt *Megjegyzések Földessy Ady-könyvére* című írásában is használja a fogalmat Földessy könyvének megközelítésmódjára, sőt, az imént említett Ady-írására is hivatkozik.²² Taine és a milieu-elmélet hatása, illetve maga a *faculté maîtresse* mint kitapintható és vizsgálendő fő jellemvonás megragadása az 1930-as évek írásában is eleven. Erről például nemcsak az irodalmi és ideológiai csatározások közepette írt *A magyar jellemről* című hosszú értekezés tanúskodik, hanem *Az európai irodalom története* is, amelynek egész szemléletmódjából szintén kimutatható Taine elméletének hatása, ám, hogy mindez még nyilvánvalóbb legyen, Babits többször is utal a francia szerző irodalomtörténeti munkáira (elsősorban *Az angol irodalom történetére*), valamint

21 BABITS Mihály, „Ady, (Analízis)”, *Nyugat* 2 (1909): 1:565–568. Komjáthyról: „E szerkezeti sajátága Komjáthy költészetének szorosan összefügg egyénisége legjellemzőbb, leglényegesebb vonásával, melyet Sikabonyi elmulaszt kiemelni. Egyáltalán nem keres ő *faculté maîtresse*t, mely hőse arcképét örökre felismerhetővé tenné; inkább apróz, de nem elemez. Jellemzés helyett ítél; tán több esztétikust, mint pszichológust érezve magában. De ítélete egyoldalú dicséret, mely legtöbbször helytelen esztétikai fel-fogáson alapul.” BABITS Mihály, „Az irodalom halottjai”, *Nyugat* 3 (1910): 9, 606 – 613, 608.

22 BABITS Mihály, „Megjegyzések Földessy Ady-könyvére”, *Nyugat* 14 (1921): 1:472–478, 473.

részletesebben is kitér Taine (és Renan) irodalomtörténeti jelentőségére. S ne felejtjük, hogy mindezt abban az irodalomtörténetben teszi, amelyben erősen megrostálja az alkotókat, és csak a legnagyobbakról igyekszik szólni.

Minderre talán azért érdemes ilyen hosszan kitérni, mert a Taine elméletének szemlélet- és közelítésmódját integráló Babits Petőfi-értése és 1923-as számonkérése ebből az – elméleti, irodalomtudósi – pozícióból érthető meg igazán. S ez a szemléletmód nemcsak a *Petőfi és Aranyban* meghatározott, a két alkotót illető alapjegyekben, vonásokban mutatkozik meg, valamint a főbb gondolati elemek Petőfi-beszédben való megisméltésében, konfirmációjában, hanem magában a versben is, mely Petőfi valódi alakját, karakterét, „igazi arcát” keresi, s hiányolja azt a „vak Ünnepek” és „süket Hivatal” eseményeiből.

Talán ehhez is köthetők, távolról, a vers felütésének motívumai, az arc és a szem mint a portré megrajzolásának legszükségesebb testrészei. S innen, ezekből indítja el a költő a gondolatmenetének alapjait képező ellentétpárokat: a szem(benézés) és vak-ság, a hamis és igazi költő, a hamis és a méltó ünneplés, a rabság és a szabadság, illetve a múlt és a jelen oppozícióit. Ezek az ellentétes motívumpárok, leszámítva a felütés szembenézés-, „igaz arc”-képzetét, végigvonulnak a vers egészén, pontosabban visszavisszatérnek, és újabb mozzanatokkal gazdagodnak. A gondolatok aktuális fókusz, a motívumok dominanciája, mozgása, valamint a megszólítás- és megszólalásmód váltása alapján a vers két részre bontható, az első egységet az első három és fél versszak, míg a másodikat a további két és fél versszak adja. S míg az első részben messze zengő kérdések, lényegében felkiáltások keresik az igaz ünneplésre, a „valódi” Petőfi-alak értékelésére méltó embereket, a második egységben a versbeszélő hirtelen megtalálja közönségét, s a magyar ifjúsághoz fordul, mint egykor Petőfi is: „Kelj, magyar ifjúság, tépd le a virágot”. Ha jól megfigyeljük, valójában semmi nem indokolja és készíti elő ezt a váltást, talán egyedül a koszorúról vagy a temető hantjairól leszakítható virág kapcsolja össze a felszólítást a negyedik versszak többi elemével. Ám, ahogy az első fogalmazványból kitűnik, ahol a kezdő képek között ott szerepel – még szervesen – a „Hazám ifjúsága!” meg- vagy felszólítás, a szerző intenciójában „mindvégig” ott bujkálhatott az ifjúság megszólításának készítése. S ha a vers keletkezésének egyik inspirációjaként elfogadjuk a tollal írt üzenet tartalmát és – általunk nem ismert – apropóját, akkor érthetővé válik Basch Lóránt feltételezése is,²³ aki egy ifjúsági szervezet felkérésére adott válaszként értelmezi Babits „elég a frázisból...” üzenetét.²⁴ Hogy pontosan mire reagálhatott a költő néhány soros üzenetében, arra egyelőre nincsenek nyomok,

23 Basch fejtegetése így hangzik: „A vers közvetlen elindítója az a meghívás lehetett, melyet a centenáris ünneplésre, talán közreműködésre egy ifjúsági egyesülettől kapott. Ezt az arra feleletnek szánt üzenetből következtetem [...]. Az ellentétes „világnézet”-nek abból kitetsző feltételezéséből pedig azt, hogy a felkérés valamely, abban az időben divó, bajtársi alakulattól eredhetett.” BASCH, „Egy Babits-vers keletkezéséről...”, 164.

24 Továbbá a Petőfi-beszédben is történik utalás az ifjúságra, ami talán szintén nem lehet véletlen: „Mert az irodalom éppoly kevéssé látja teljesen az igaz Petőfit, mint a Hivatal vagy a Közönség, s a tudósok könyvei éppoly kevéssé hites helye az ő hírnevének, mint a diákok lelkesedése vagy a politikusok beszédei.” BABITS, „Petőfi...”, 724.

bizonyítékok. Viszont talán azért is illeszthette a vers elejére *A magyar ifjakhoz* című Petőfi-mű verssorát mottóul, hogy láthatatlan belső intencióját a befogadók számára is láthatóvá tegye, s ily módon készítse elő a vers fordulópontját és lényegi végkicsengését. Az szintén nem tudható, hogy a Petőfi-vers és a mottóként kiemelt sor miként került Babits gondolatainak előterébe, de a *Petőfi koszorú* megírásának kezdetén már az eszében járhatott, ahogy erről az első fogalmazvány „Hazám ifjúsága”, ekkor még helyét nem találó felsor tanúskodik, ami a Petőfi-idézet részlete is egyben: „Avagy virág vagy te, hazám ifjúsága?”

A második és harmadik versszakban a megszólaló a múltat állítja szembe a jelennek, illetve ennek összefüggésében a szabadságot a rabsággal. A múlt a centenárium kapcsán nyer érvényt, s a reformkor és a forradalom szabadságeszményét idézi meg, amikor számos, Babits verséhez hasonló gondolatvilágú idő- és értékszembesítő költemény keletkezett, csak azok éppen saját korszakukat látták fojtogató rabságnak, negatív értékűnek, szemben a dicső múlt hősies évszázadaival. Ám Babits nézőpontjából és jelenéhez képest Petőfi kora mégiscsak egy pozitív, „tisztá” korszakként tűnik fel, továbbá a múlt és jelen összevetése kapcsán a megszólaló nem is konkretizál, inkább csak általános megállapításokat tesz, és főként a jelenre, a hatalom átideologizált kultúrpolitikájára, a tiszta és szabad művészeteszmény, az irodalmi múlt eltorzítására koncentrálna („vak ünnep”, „olcsó gyertyák”, „ma már maga sem tudja, hogy mit akar”). Ugyanakkor a második versszakban mégsem nehéz meghallani Berzsenyi: *Magyarokhoz* című ódájának „Romlásnak indult hajdan erős magyar!” jól ismert kezdősort, a harmadik versszak gyáva bujdoklásában Kölcsey „bújt az üldözöttje” cseng vissza, a börtön és a rab(ság) képei Petőfi gyakran használt motívumait idézik (például *A rab*, *Az apostol*, *Nemzeti dal*), de a magyar-akar rímpár is több helyen megtalálható Petőfinél, például a *Föl!* című 1848-as versben,²⁵ vagy a *Bizony, mondom, hogy győz most a magyar...* kezdetű vers elején.²⁶

Babits költeményében a jelen értéktelenségét, ideológiákba préselt gondolkodásmódját, korlátoltságát és korlátozottságát a „mái napoknak / szűk folyosói” érzékelteti az első versszakban, s az útvesztettség, bezártság, szűkösség gondolata a második versszakban az „úgy támolyog az idők síkátorán, / mint átvezetett rab a fogház udvarán / börtönből börtönbe” hasonlatban ismétlődik meg. Az „idők síkátorán” némileg fel is oldja múlt és jelen szembeállítását, a „börtönből börtönbe” figura etimologica pedig ráerősít erre, jelezve, hogy a rabság, bezártság nem újkeletű errefelé. A „támolyog” igével és az „átvezetett rab” jelzős szerkezettel együtt a magyarság tehetetlenségét, a történelem menetének való kiszolgáltatottságát és folyamatos eltévedettségét fejezi ki. Mindez utalhat akár régebbi történelmi korszakokra, Petőfiére is, de a 20. század fordulataira, a Tanácsköztársaság szintén szélsőségektől, ideológiai kisajátításoktól sem mentes működésére, majd a bukását követő ellenforradalmi káoszra, a trianoni békekötésre és az

25 Vagy úgy van, amint ők beszélnek,
Hogy elfajult már a magyar,
Hogy gyöngeségből, gyávaságból
Harcolni nem bír, nem akar?

26 Bizony mondom, hogy győz most a magyar
Habár ég s föld ellenkezőt akar!

1921-ben kezdődő bethleni „konszolidáció” éppen zajló folyamataira, amelynek működését megmutatja, leleplezi a Petőfi-centenárium lebonyolítása: miként használta fel a kormányzat a költő évfordulóját és alakját saját hatalmának megszilárdítására.

A Petőfi-évforduló és az ünnepelhető Petőfi-kép kialakítása több szempontból is hívásokat támasztott a kormányzat elé. Egyrészt a centenáriumot a korábbi évek történelmi eseményei és társadalmi változásai, körülményei határozták meg: az 1919-es Tanácsköztársaság emlékei, eszméi, az ellenforradalom fordulatai, megtorlásai, Horthy Miklós hatalomra jutása és a trianoni békeszerződés. Másrészt, nyilvánvalóan nem kerülhette el legnagyobb, „legnemzetibb” költőnk évfordulójának megünneplését, de bizonyára veszélyesnek tartotta Petőfi forradalmi verseinek elevenségét, aktualitását. Kiváltképp, hogy – a történelmi eseményekhez is kapcsolódóan – Petőfi alakja s különösen forradalmársága már jó néhány politikai, kulturális közegben megfordult a 20. század elején. Kezdve Ady *Petőfi nem alkuszik* című írásával,²⁷ aki a forradalmár (és demokrata) Petőfi portréját rajzolja meg 1910-ben, egyben saját hitvallásaként is. Közismert, hogy Babits sokat emlegetett *Petőfi és Arany* írása Ady esszéjével polemizál, amikor a két 19. századi alkotó emberi és lírai alkatát összeveti. Jelen esetben nem célunk, hogy az Ady–Babits-ellentét kérdéseit részletesen tárgyaljuk, ám ennek kapcsán megemlítendő, hogy Ady nevéhez az 1910-es években és halála után is Petőfié társul, költői alkatuk, forradalmiságuk rokonítása állandósul. Az eltérő költői hitvallás irodalmi lenyomataiként is olvasható Petőfi- és Arany-esszék emblematiszusan jelölik a két költő viszonyát, ahogy későbbi kapcsolatuk változásának, egymáshoz közeledésüknek is számos jele, írásos mozzanata rögzíthető. Ebbe a vonulatba illeszthető Babits Petőfi-képének változása a centenárium idejére, amelyről Babits az „igazi” Petőfit értékelő, kereső beszéde és verse is tanúskodhat. Ám Babits 1923-as Petőfi-szerepléseinek más jelentős politikai, közéleti aspektusai is vannak. Hiszen Petőfi forradalmiságát nem csak Ady domborítja ki az irodalmi életben, ennél nagyobb hatósugárban a Tanácsköztársaság is a forradalmár Petőfit állítja Ady mellé, és a megvalósult világforradalom korai megálmodójaként tekint a költőre, Petőfi(t) leginkább a Tanácsköztársaság méltó elődjeként tün(tet)ik fel 1919-ben.²⁸ Szalai Anna 1973-as könyvében a Bethlen-kormány centenáriummal kapcsolatos „nehézségeit” így összegzi:

már nem lehetett egyszerűen elhagyni Petőfit Petőfiből, hiszen Ady és a Tanácsköztársaság s a munkásság szervezett mozgalmának évtizedei, továbbá az agrárszocialista mozgalmak olyan energikusan és hatásosan állították előtérbe a forradalmár Petőfit, a

27 Ady Endre, „Petőfi nem alkuszik”, *Renaissance* 1, 3–8. sz. (1910): 146–251, 330–340, 428–431, 509–512, 745–749.

28 Az *Új Idők Diadalmas március* címlapon szereplő írásának internacionális névsora is a költővel kezdődik: „Petőfi és Kossuth s Turgenyev és Tolsztoj népe ma testvérként sorakozik oly lobogó alatt, amellyel mindig az elnyomottak, a boldogság fényéből kitagadottak indultak forradalmi rohamra. A megcsúfolt és megalázott, vérig sértett és kétségbeesésbe hajszolt ország fővárosában mindenütt vörös lobogót lenget a tavaszi szél, ami újra harcot jelent, ez azonban mérhetlenül különbözik azoktól a harcoktól, amelyek országrablással, valamely nép, nemzet megnyomorításával végződnek. Ma egyetlen útja jövőnknek. Az emberiségért folyik, de éppen ezzel biztosítja fennmaradásunkat.” *Új Idők* 25, 13. sz. (1919): 1.

nemzeti és világszabadságért harcoló költőt, az urakat fenyegető plebejst, hogy az ellenforradalmi ünneplők ezt a tényt többé már nem hagyhatták figyelmen kívül.²⁹

Az 1920-tól hatalmon lévő nemzeti kurzus számára a legnagyobb kihívást minden bizonnyal a forradalmár Petőfi kérdésének kezelése okozta, mert máskülönben a maga nézeteihez igazított Petőfi-kép kialakítása nem jelenthetett számára túl nagy feladatot. A metódushoz akár számos példa is rendelkezésre állt már, hiszen a 20. század első felében és a centenárium évében minden kulturális, politikai platform és oldal megtalálta, illetve megteremtette a maga Petőfijét. A nagyszabású Petőfi-ünnepekkel és az ezeken elhangzó beszédekkel a Bethlen-kormány igyekezett egy erős, megszilárdult és egységes Magyarország képét közvetíteni a magyarság és a külföld számára is.

Céljai érdekében a hatalom Petőfi forradalmiságát olyan módon igyekezett átértelmezni és átértelmezni, hogy a költő alakjával szorosan összefonódó 1848-as forradalom továbbra is a dicső múlt legszebb nemzeti eseménye maradjon, de véletlenül se tekintessen rá a baloldal saját előzményeként, valamint a forradalmi mozgalom és Petőfi forradalmi költészete ne kapjon nemzetközi vagy egyetemes színezetet. A beszédeknek, ceremóniáknak kulcsszava és vezérmotívuma így a „nemzeti” és a „magyar” lett, az évforduló évében ezek váltak a költő legfőbb vonásaivá a kormányhoz közeli társadalmi erők Petőfit érintő megnyilvánulásaiban.³⁰ Ennek a diskurzusnak élenjáró példája Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter elnöki megnyitóbeszéde, amit a Magyar Történelmi Társulat közgyűlésén mondott el 1922. november 30-án:

Ha egyéniségét a historikus és politikus szemével nézzük, nem tagadhatjuk, hogy Petőfi forradalmi lélek volt. [...] Igen, Petőfi forradalmár volt, de *nemzeti forradalmár*: Hazafias lírája a maga hatalmas lendületeit a *nemzeti múlt szépségeiből és nagyságaiból* merítette. Petőfi történelmi érzéke és hazafisága 1848/49-i forradalmunkat, mely nemcsak szabadságharc volt, hanem a társadalmi forradalom számos ismervét is magán viseli belekötötte a nemzeti élet nagy folytonosságába. Ezzel homlokegyenest ellentétben az a forradalmi szellem, amely az 1918/19-i összeomlásukkor tombolta ki magát, ahistorikus és anacionális radikalizmus volt.³¹

Ehhez hasonlóan méltatta a költőt a Parlament kupolatermében tartott 1923. januári hivatalos ünneepségen Rakovszky Iván belügyminiszter, ahogy erről a miskolci *Regge-*

29 SZALAI Anna, *Koszorúcsata: A Petőfi-centenárium történetéhez* (Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1973), 6.

30 A konzervatív, revizionista szemléletű Rákosi Jenő a *Petőfi Almanach* bevezető írásában például a *haza* és a *magyar* szavakat teszi retorikájának alapjává: „Hazánk népét, hazánk képét, hazánk szeretetét, hazánk múltját, hazánk jövőjét: mindent látunk benne, mint egy homálytalan tiszta tükörben. És látjuk benne a magyar nyelvet, a magyar gondolatot, a magyar érzést és a magyar dicsőséget csodás bájjal és hatalmas erővel az egekre szökni. Ezért rajongunk érte.” RÁKOSI Jenő, „Petőfi”, in *Petőfi Almanach*, szerk. VARGA Béla, 7–10 (Budapest: Magyar Nemzeti Szövetség, 1923), 10. (Az írás első megjelenése: *Budapesti Hírlap*, 1922. december 16, 1–2.)

31 Gr. KLEBELSBERG Kunó, „Elnöki megnyitóbeszéd”, *Századok* 56, 9–10. sz. (1922): 609–625; 609–610. A részletet idézi Margócsy István is: Dr. gr. KLEBELSBERG Kunó, „Elnöki megnyitóbeszéd”, in *Jöjjön el a te országod: Petőfi Sándor politikai utóéletének dokumentumaiból*, szerk. MARGÓCSY István (Budapest: Szabad Tér, 1988), 104.

li Hírlap az eseményt követően beszámolt: „– Petőfi forradalmár volt, – mondotta, – a nemzeti forradalomnak harcosa. Akkor a nemzeti forradalmak korszakát éltük, ma a társadalmi forradalmak ideje van és valószínű, hogy Petőfi ma a nemzeti érzés oldalán állna.” A cikk folytatásában a tudósító Herczeg Ferenc beszédét közvetíti:

Annyira magyar Petőfi – kezdte – hogy mi nem is úgy érezzük, mintha ember szavát halanánk dalaiban, hanem mintha a magyar föld szólalna meg. Demokrata volt, de demokratizmusa elválaszthatatlan a nemzeti szellemtől, a világszabadságot dicsőítette s mi bátran elfogadhatjuk a világszabadság hirdetését attól, aki a »Talpra magyar«-t harsogja el.”³²

Az idézetekből is kitűnik, hogy a felszólalók a Petőfi által vallott világszabadság-eszmét próbálják nemzetire áthangolni, átnevezni vagy legalább akként értelmezni. Az is kitűnik, hogy a felszólalók a forradalom, forradalmi kifejezések harciasságát, hevességét is igyekeztek tompítani. Hiszen a „bethleni konszolidáció érdekében állott az is, hogy a Petőfi-évfordulóval az ellenforradalmi rendszer pacifikálódását, kulturális készségeit, liberalizmusát bizonyítsák.”³³ S ennek a törekvésnek kedvezett, hogy a centenárium idejére az uralom valóban stabilná vált, és a gazdaság is egyenesbe került.

Babitsot bizonyára nemcsak Petőfi alakjának és költészetének meghamisítása, eltorzítása zavarta, hanem az is, hogy a hivatalos ünnepek jellemzően politikai színezetű, harsány és nagyszabású események voltak, üres frázisokkal, szegényes eszmei tartalommal. Láthattuk, a frázisok ellen explicite kikelt az el nem küldött üzenetben, de a versben is ezekre a vonásokra utalhat a „Csak a vak Megszokás, a süket Hivatal / hozza koszoruit” rész. A címbe is bekerülő *koszorú* kifejezés pedig az ünnepek kötelező és önmagában semmitmondó, felszínes tartozékai, a versben mindenképpen ezt a jelentést nyerik el, bár a cím mindössze talán a többes szám használatával vetíti előre ezt a negatív konnotációt. A koszorúmotívum harmadik versszakbeli feltűnése a „vak Megszokás” és a „süket Hivatal” társaságában azonnal kijelöli a jelképes tárgy negatív jelentéstartományát, szemben a virággal, amely majd a vers második egységének egyik főszereplője lesz. A koszorú képének kibontására rögtön a negyedik versszak első felében sor kerül, s a koszorú a (koporsó)deszkák keménységével méretek össze, jelezve, hogy a jelszavak, frázisok makacsul, mereven tapadnak a költőhöz halála után, kiragadva őt akár a sír, a koporsó bizonyosságából, nyugalmásból, a méltó emlékezésből, de legfőként hiteles szellemiségéből, eleven költészetéből.

Babits felszólalása, de legfőképp a *Petőfi koszorúi* ebben a közhangulatban, 1923-ban mindenképp a humanista-polgári ellenzék egyik legmerészebb kiállása. S bár akadtak az időszakban progresszívebb hangú írások vagy szépirodalmi munkák Petőfiről, például Juhász Gyula *Petőfi-centenárium* című verse, ám Babits költeménye azért is nagy jelentőséggel bír, mert a közélettől 1919 óta elzárkózó költő ekkor töri meg látványosabban a politikát, közéleti kérdéseket illető hallgatását. Mindez, utólag, még inkább megemeli a versbeli kiállítás jelentőségét. Ugyanakkor mégsem mondható, hogy ez volna Babits első

32 Reggeli Hírlap, 1923. január 23, 5. (Kiemelések tőlem – V. B.)

33 SZALAI A., *Koszorúcsata...*, 78.

közéleti és nyilvános véleményalkotása a Tanácsköztársaság óta. Már 1922 nyarán észlelhette a készülődő centenárium politikai-szellemi manipulációit, propagandisztikus torzításait. A *Nyugat* 1922. július elseji, összevont számában Révész Béla Ady-könyvéről³⁴ írva Babits nemcsak Adyt „védi” a mindenféle kisajátításoktól, hanem egyben Petőfit is:

De nemcsak Ady emlékével szemben őszinte Révész, hanem őszinte a mai Magyarországgal szemben is, melynek méltó fiai sokszor próbálták Ady képét a maguk izléséhez alkalmazva átalakítani, megindítva a hiéna-munkát, mellyel Petőfit is sikerült meghamisítani: hogy aki életében forradalmár volt, halála után hivatalos hazafivá legyen.³⁵

S ha belegondolunk, ez a recenzióba elrejtett állásfoglalás, mely hiénamunkaként minősíti az Adyt és Petőfit halála után marcangoló, szertehordozó művészeti, ideológiai, politikai kisajátítások tartalmait, módszereit és formáit, még a *Petőfi koszorújánál* is határozottabb hangú véleményként értékelhető. A Révész-könyv kapcsán megfogalmazott mondat arra mindenképpen rávilágíthat, hogy Babitsnak a *Petőfi koszorúban* versbe fogott indulata és véleménye nem hirtelen támadt a centenáriumi események középpontján, hanem a már halott alkotók, költők politikai, hatalmi kisajátításának módjairól, folyamatairól alkotott ítélete mind Adyt, mind Petőfit illetően, már jóval korábban forrongtak és megfogalmazódtak benne.

A költemény második felében tehát a Babits-vers megszólalója az ifjúsághoz fordul, s egyre fokozódó felszólításokkal buzdítja az ifjúságot tettekre és igaz ünneplésre, s a 4. versszak közepétől lényegében az ifjakhoz beszél. Ám a mottóban megidézett Petőfi-vers és az „Avagy virág vagy te, hazám ifjúsága?” verssor kérdését, amely Petőfi *A magyar ifjakhoz* című versének kiindulópontja, kételkedő kérdésfeltevése, Babits pozitív szereplehetőségként vezeti tovább, szemben Petőfivel, akinél a jövő nemzedékének léte, értéke, ereje kétséges („Lesz-e gyümölcs a fán, melynek nincs virága?”), s versének gondolatmenete komor, pesszimista vízióvá növekszik. A mennykőként zengő költői-prófétai hang kifejezetten ostorozza a hazafiatlan, hitvány és önző ifjúságot, „bálványimádóknak”, „hiúság rabjainak” nevezi őket, akiket csak egy véres emberáldozat válthat meg bűneiktől. Látható, hogy Babits verse ezzel ellentétes irányba halad, az ifjúság mint – termést ígérő – virág lehetőségét megelőlegezve, tettekre buzdít egy jobb, szabadabb, Petőfihez méltóbb jövő érdekében.³⁶ Az ifjúság, ifjak feladata lenne-lehetne, hogy a torz, hitvány jelennel, a „drótokba hajlított”, szólamokba merevített irodalomképpel szemben lépjenek fel a szabad szellem, szabad gondolkodás, művészet érdekében: „Legyen lelked szabad, legyen hangod igaz / az Ő ünnepségén.” A rabság és szabadság képeinek ellentétezésében a rabság és a „hazug koszorúk” egyértelműen a jelenkori Magyarország társadalmi-politikai helyzetére és az ünnepségek hivatalos megszólalóira vonatkoznak,

34 Révész Béla, *Ady Endre életéről, verseiről, jelleméről* (Gyoma: Kner, 1922).

35 BABITS Mihály, „Révész Béla Ady-könyve”, *Nyugat* 15 (1922): 2:869–870, 870.

36 Szalai Anna az ifjúsághoz fordulást és a buzdítást utolsó mentsvárként értelmezi, ez az interpretáció némileg visszavesz a mű bizakodó, pozitív végkicsengéséből. SZALAI Anna, „A polgár vallomásai. (Jegyzetek Babits Mihály Petőfi-képeről)”, in *Petőfi tüze: Tanulmányok Petőfi Sándorról*, szerk. TAMÁS Anna és WÉBER Antal, 412–445 (Budapest: Kossuth Könyvkiadó – Zrínyi Katonai Kiadó, 1972), 443.

míg a szabadság (vágya), a cselekvés lehetősége és a tetterő az ifjúsághoz társul. A motóként és a változ(tat)ás esélyének reményében kiragadott Petőfi-részleten és közös kiindulóponton túl a két vers indulatos és ostromozó hangvételében hasonlít egymásra, illetve Babits, Petőfit megidézve, az előd költészete előtt is fejet hajtva szintén alexandrinokban írja meg versét. Mindkét vers az alexandrin ütemhangsúlyos válfaját követi, a hosszú sorok felező tizenkettesekből, a rövidek felező hatosokból állnak, a versszakok rímélése a páros rímek és az ölelkező rím szabályszerűségét követi: aabccb. Ám látható, hogy a felező hatosokat mindketten szabadabban kezelik a sortörő cezúrát illetően. Az alexandrin váltakozó hosszúságú soraival, változatos rímelésével mindkét költő esetében alkalmasnak bizonyul a heves indulatok, az eleven, ellentétes gondolatok közvetítésére, kifejezésére, valamint az ünnepi-alkalmi, intelemszerű megnyilatkozásra.

Ugyanakkor megjegyzendő, hogy ennek a versformának a használata nemcsak alkalmi „verstett” Babits számára Petőfi előtt hódolva, hanem többször is alkalmazott forma. Bár a *Petőfi koszorú*hoz hasonlóan stilizálási szándék miatt használhatta a *Régi magyar irodalom*³⁷ és a *Magyar szonett az ősről*³⁸ versekben, de ezzel a formával él a *Petőfi koszorút* is megjelentető *Sziget és tenger* (1925) kötet más verseiben is, így *A harmadik emeleten* és a *Free trade* című művekben, melyek közül az előbbi verselése megegyezik a *Petőfi koszorú*val, az utóbbi „csupán” tizenkettesekből áll, s az ütemhangsúlyos lüktetést háttérbe szorítva időmértékkel és soráthajlásokkal is él. Keszi Imre a *Sziget és tenger* versei közül a *Kanizsai Dorottyát* és *A gyémántszőró asszonyt* említi,³⁹ amelyekben Babits az alexandrint egyéb hangsúlyos sorokkal keveri. Feltűnő az alexandrinok megszaporodása ebben az időszakban, korábban a *Régi magyar irodalom* archaizáló stílusjátéka miatt használta a költő. S ahogy Keszi Imre rámutat, a *Versenyt az esztendőekkel* kötetből kezdve az alexandrin-versek száma majd váratlanul megszaporodik.⁴⁰ Ugyanakkor a versforma ügyéhez hozzátartozhat, hogy Babits versének zeneisége mégsem egyezik teljesen Petőfiével. Keszi szerint ennek oka, hogy az ütemhangsúlyos alapformáját megtartva Babits is közelíti verselését az időmértékes lüktetéshez, s ebben Arany Jánost követi, akinek modern alexandrinjairól és törvényszerűségeikről épp Babits tesz megfigyeléseket, és írja le Arany alexandrinjainak fő szabályait.⁴¹ Már a *Magyar irodalom* (1913) című tanulmánya is érinti a témát, ám épp 1923-ban készül és jelenik meg Babits *Magyar ritmus* című írása, amellyel elismerőleg Horváth János *Magyar ritmus, jövevény versidom*⁴² című munkájához kapcsolódik, és részletesebben is tárgyalja a hangsúlyon belüli időmértékelés jelenségeit az alexandrinra és Arany alexandrinjaira is kitérve.⁴³ S talán épp a verstanipéldák miatt is lüktetett benne a háttérben Petőfinek *A magyar ifjakhoz* című verse, amit a hivalkodó ünnepek és a vers általi felszólalás a megfelelő pillanatban felszínre

37 *Recitativ* (1916) kötet *Illusztrációk mindenféle könyvekhez* című sorozatának harmadik darabja.

38 *Az Istenek halnak, az ember él* (1929) című kötetből.

39 Keszi Imre, „Babits Mihály és az alexandrin”, *Magyarok* 4, 12. sz. (1948): 744–753, 749.

40 Uo.

41 Minderről részletesen: uo.

42 HORVÁTH JÁNOS, *Magyar ritmus, jövevény versidom: A magyar jámbus kérdéséhez* (Budapest: Franklin, 1922). Horváth könyve és Babitsnak ez az írása indítja a főként Gábor Ignáccal folytatott verstanivi vitát.

43 Különösen: BABITS Mihály, „Magyar ritmus” in BABITS, *Esszék, tanulmányok I...*, 730–741, 736.

dobott. Mindez a verstani kitérő talán arra is rávilágít, hogy a *Petőfi koszorú* keletkezése és formai, tartalmi megvalósulása nemcsak a centenáriumi eseményeinek kézenfekvő implikációjából vezethető le, hanem más, Babitsot az adott időszakban foglalkoztató kérdések, körülmények komplex módon inspirálták a vers megformálását.

Visszakanyarodva a vershez, összegzésül elmondható tehát, hogy a *Petőfi koszorú* Petőfi *A magyar ifjakhoz* című költeményének felütéséből kiindulva, a Petőfi-költészet jellegzetes kifejezéseit, motívumait (virág, szabadság, rab, bilincs, börtön) megmozgatva és felhasználva, az aktuális eseményeket, jelenségeket korholó, számonkérő vershelyzetből egy, az ifjúságot ünneplésre buzdító, emelkedett hangvételű zárathoz, végkicsengéshez érkezik. A Petőfi által oly sok jelentésben és metaforában használt virág-kép Babits versében is izgalmas elmozdulásokban van, a mottó által felidézett képzet a 4. versszaktól kezdődően nyeri el szerepét, a versbeszélő először a virágok – sírokról, koszorúkból való – leszakítására buzdít, a virág leszakításának megszabadító gesztusát itt a kövel állítja oppozícióba, mely a költő alakját és emlékezetét lesúlyozza, megmerevíti. Majd, szintén Petőfit idéző módon az ifjúságot kéri, hogy egyenesen maga váljon virággá, ami a vers e pontján a fonnott, kötözött koszorúval szemben a szabadság szimbóluma: „légy te virág magad! / Nem drótos fűzerbe görbitve – légy szabad / virág szabad földön”. A *szabad* jelző kétszeri, nyomatékosító használatával ismét a szabadság-rabság ellentéte domborodik ki, ám hogy a szerző elkerülje az esetleges irredenta, revizionista értelmezés lehetőségét, a jelen rabságát nem a Trianon által összezsugorított hazára érti, bár az „árván maradvá megrablott birtokán” kétségkívül a trianoni békeszerződés következményeire vonatkozik, hanem sokkal inkább a szellemi, ideológiai beszűkültségre; s szükségét érzi annak, hogy ezt a „Kicsi az én szobám, / kicsi, de nem börtön!” versmondattal tegye egyértelművé.

A záróversszak megismételve a Petőfi-sor első felét, ezzel egyben keretezve is a költeményt, még tovább fokozza a virágmetafora hatókörét, hiszen már nemcsak a virággá válásra és a szabadság elérésére buzdítja az ifjúságot, hanem a vigaszt, a lélek szabadságát és az „igaz hangú” költészetet, művészetet, emlékezetet is a virág-léthez emeli. Különösen érdekes, ahogy mindezzel szemben az utolsó sorokban szinte szerkezetellen halmozással még egyszer, együttesen, összezsúfolva veti be a vers korábbi részeiben már elhangzott, a Petőfi-megemlékezéseket minősítő negatív, rabságra vonatkozó képeket: a „koporsó tömlőcének” mély sötétségét és a „hazug koszorúk láncait”.

Babits verse Petőfi eleven, igaz emlékezetéért emel szót, s bár a keserűségből lelkesültségbe csapó gondolatmenet nem teljesen egyedi lírai pályáján, gondolhatunk például a *Húsvét előtt* szenvedélyes futamaira és végső himnikusságának kettősségére, az 1920-as évek első felében, figyelembe véve a *Sziget és tengerben* közreadott versek hangulatát és komor gondolatvilágát, mégiscsak rendkívülinek mondható. A Petőfi „igazi arcát” kereső és értékelő, a szembenézést nemcsak követelő, hanem magát tekintve el is végző, az eleven, igaz emlékezet érdekében felszólaló költő pedig bizonyosan nem hiénamunkát végez.